

**PROFILAKTIKA INSPEKTORI TOMONIDAN SHAXS HAYOTIGA
QARSHI JINOYATLARNI OLDINI Olishni
TAKOMILLASHTIRISH**

Xoshimov Muhammadaziz Holimjon o'g'li

O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi 3-o'quv kursi kursanti

Toshkent sh.

Babaxanov Xamdan

*O'zbekiston Respublikasi IIV Akademiyasi Huquqbuzarliklar profilaktikasi va
kriminologiya kafedrasida o'qituvchisi, mayor*

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20580963>

Annotatsiya: Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi, xususan Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risidagi qonun va bir qator tegishli normativ-huquqiy hujjatlar asosida profilaktika inspektorining shaxs hayotiga qarshi jinoyatlarni oldini olish bo'yicha faoliyatini takomillashtirish masalalari tahlil qilinadi. Maqolada profilaktika inspektorining vakolatlari, shaxs hayotiga qarshi jinoyatlar tushunchasi va ularning tasnifi, bunday jinoyatlarning profilaktikasida qo'llaniladigan huquqiy mexanizmlar, shuningdek amaliyotda yuzaga kelayotgan muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari ko'rib chiqiladi. Interdepartamental hamkorlik, jamoatchilikni jalb etish va monitoring tizimini takomillashtirish bo'yicha aniq tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so'zlar: *profilaktika inspektori, shaxs hayotiga qarshi jinoyatlar, jinoyat profilaktikasi, huquqiy mexanizmlar, individual profilaktika, O'zbekiston Respublikasi, oilaviy zo'ravonlik, qayta tarbiyalash, kriminogen omillar, interdepartamental hamkorlik.*

Zamonaviy huquqiy davlat qurishning eng muhim yo'nalishlaridan biri — jinoyatchilikka qarshi kurashning profilaktik usullarini kuchaytirishdir. Ayniqsa, shaxs hayotiga qarshi jinoyatlar — qotillik, og'ir tan jarohati yetkazish, zo'rlash, tahdid qilish kabi jinoiy harakatlar — jamiyatga og'ir zarar keltiruvchi, insonning eng asosiy huquqi — yashash huquqini **침해** etuvchi qilmishlar qatoriga kiradi. O'zbekiston Respublikasida so'nggi yillarda bu yo'nalishda jiddiy islohotlar amalga oshirilmoqda va profilaktika inspektori instituti ushbu kurashning asosiy tirtigagi sifatida belgilanmoqda. Shaxs hayotiga qarshi jinoyatlarning oldini olish masalasi bir qator sabablarga ko'ra alohida ahamiyat kasb etadi. Birinchidan, bu toifadagi jinoyatlar oqibatlarini qaytarib bo'lmas — jabrlanuvchining hayoti yo sog'lig'i abadiy zavol topadi. Ikkinchidan, bunday jinoyatlar aksariyat hollarda oilaviy zo'ravonlik, giyohvandlik, spirtli ichimliklar iste'moli, mojarolar va boshqa kriminogen omillar bilan uzviy bog'liq bo'lib, profilaktika inspektori dastlabki bosqichdayoq ta'sir ko'rsatish imkoniga ega. Uchinchidan, O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi profilaktika inspektoriga bu yo'nalishda keng vakolatlar bergan, ammo ulardan samarali foydalanish mexanizmlari hali to'liq takomillashmagan. Mazkur maqolaning maqsadi O'zbekiston Respublikasi qonunchiligi asosida profilaktika inspektorining shaxs hayotiga qarshi jinoyatlarni oldini olish borasidagi faoliyatini kompleks tarzda tadqiq etish va uni takomillashtirish bo'yicha amaliy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining (JK) II bo'limi shaxs hayotiga qarshi jinoyatlarni alohida bob sifatida belgilaydi. JK 97-moddasida qotillik, 104-moddasida qasddan og'ir tan jarohati yetkazish, 109-moddasida og'ir tan jarohatini ehtiyotsizlik oqibatida yetkazish hollari nazarda tutilgan. Shuningdek, 110-modda o'z joniga qasd qilishga undash, 112-modda esa

zo'ravonlik bilan bog'liq jinoiy harakatlarni tartibga soladi. Kriminologik tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonda sodir etiladigan shaxs hayotiga qarshi jinoyatlarning taxminan 60–70 foizi oilaviy muhitda — ota-ona, turmush o'rtog'i, yaqin qarindoshlar tomonidan amalga oshiriladi. Bundan tashqari, giyohvandlik va spirtli ichimliklar iste'moli bilan bog'liq jinoyatlar ham katta ulushni tashkil etadi. Ushbu kriminogen omillar profilaktika inspektorining faoliyatida asosiy e'tibor qaratilishi lozim bo'lgan yo'nalishlarni belgilab beradi. Shaxs hayotiga qarshi jinoyatlar ko'pincha uzoq davom etadigan ziddiyatli munosabatlar, oilaviy to'qnashuvlar va ijtimoiy muammolar zaminida yetiladi. Bu esa profilaktika inspektoriga ushbu jinoyatlar sodir etilgunga qadar ta'sir ko'rsatish — ya'ni kriminogen vaziyatni erta aniqlash va zararsizlantirish imkonini yaratadi. O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 14-iyundagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni (HP Qonuni) profilaktika inspektorining faoliyati uchun asosiy huquqiy zamin hisoblanadi. HP Qonunining 3-moddasiga ko'ra, huquqbuzarlik profilaktikasi — bu jinoyat va boshqa huquqbuzarliklarning oldini olish, ularni bartaraf etish va ularga qarshi kurashish bo'yicha ijtimoiy-huquqiy, tashkiliy va boshqa chora-tadbirlar tizimidir. HP Qonunining 26 va 27-moddalariga ko'ra, profilaktika inspektori quyidagi vakolatlarga ega: profilaktika hisobiga olingan shaxslarning ro'yxatini yuritish va ular bilan muntazam suhbatlar o'tkazish; ularning turmush sharoiti, oilaviy ahvoli va bandligi to'g'risida ma'lumot to'plash; profilaktik ta'sir choralarini belgilash va ularning bajarilishini nazorat qilish; boshqa idoralar va jamoatchilik tashkilotlari bilan hamkorlik qilish. Ushbu vakolatlarda shaxs hayotiga qarshi jinoyatlarning profilaktikasida asosiy huquqiy qurolli mexanizmni tashkil etadi. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 10-yanvardagi PQ-4085-sonli Qarori bilan tasdiqlangan Mahalla profilaktika inspektorlari

Contact: 99 826 99 56

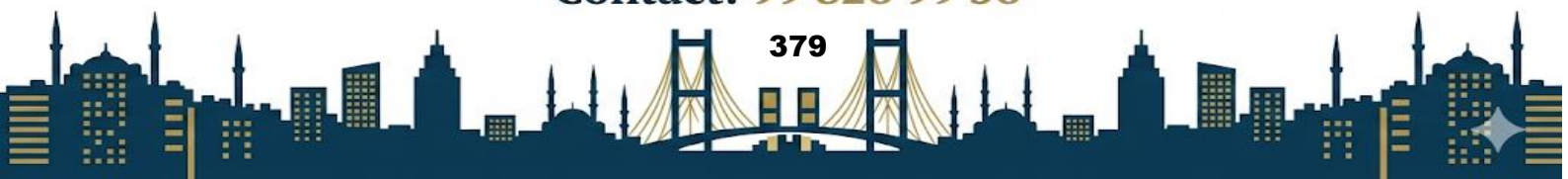
to'g'risidagi Nizom inspektorga oilaviy zo'ravonlik hollarini qayd etish, xavfli xulq-atvorga moyil shaxslar bilan individual ishlash va zarur hollarda kechiktirib bo'lmaydigan chora-tadbirlarni qo'llash huquqini beradi. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-yanvardagi "Oilada zo'ravonlikka qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni profilaktika inspektoriga oilaviy zo'ravonlik hollarini aniqlash va ularga nisbatan himoya orderi so'rash vakolatini beradi. Bu me'yor shaxs hayotiga qarshi jinoyatlarning asosiy manbasini — oilaviy zo'ravonlikni — erta bosqichda to'xtatishga imkon beradi.

Kriminogen shaxslarni aniqlash va ro'yxatga olish. HP Qonunining 16–18-moddalariga ko'ra, muayyan toifadagi shaxslar profilaktika hisobiga qo'yilishi mumkin. Shaxs hayotiga qarshi jinoyatlar kontekstida bu toifaga: ilgari zo'ravonlik, tahdid yoki tan jarohati yetkazganligi uchun sudlangan yoki jazo olgan shaxslar; oilaviy zo'ravonlik sodir etganligi qayd etilgan shaxslar; giyohvandlik yoki spirtli ichimliklar iste'moliga haddan tashqari moyil shaxslar; ruhiy kasallik yoki emotsional buzilishlar bo'yicha dispanser hisobida turuvchi shaxslar kiradi. Ularni o'z vaqtida aniqlab, ro'yxatga olish profilaktikaning birinchi va eng muhim bosqichi hisoblanadi.

Individual profilaktik suhbatlar. HP Qonunining 21-moddasi individual profilaktik suhbat o'tkazish tartibini belgilaydi. Shaxs hayotiga qarshi jinoyatlar sodir etishi ehtimoli yuqori bo'lgan shaxslar bilan profilaktika inspektori kamida oyiga bir marta uchrashib, uning ruhiy holati, oilaviy munosabatlari, moddiy ahvoli haqida ma'lumot to'playdi. Suhbat chog'ida xavfli xulq-atvorning oldindan alomatlari — tahdid, janjal, zo'ravonlik holatlari — aniqlanadi va tegishli ta'sir choralari belgilanadi.

Himoya orderlari va tergov oldi choralari. "Oilada zo'ravonlikka qarshi

Contact: 99 826 99 56

kurashish to'g'risida"gi Qonunning 27-moddasiga ko'ra, profilaktika inspektori zo'ravonlik xavfi mavjud bo'lganda himoya orderi berish to'g'risida prokuratura yoki sudga murojaat etish vakolatiga ega. Himoya orderi zo'ravonlik qiluvchini jabrlanuvchiga yaqinlashishdan to'xtatadi va bu orqali og'ir jinoyatlar sodir etilishining oldi olinadi.

Psixologik va ijtimoiy yordam mexanizmlari. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-apreldagi "Ijtimoiy xizmatlar to'g'risida"gi Qonuniga ko'ra, profilaktika inspektori ijtimoiy yordam ko'rsatishga muhtoj fuqarolarni tegishli muassasalarga yo'llash huquqiga ega. Mojaroli oilalar a'zolariga psixologik maslahat, mediatsiya xizmatlari, giyohvandlik va alkogolizmdan davolanish dasturlari taqdim etilishi zo'ravonlik va jinoyat sodir etish ehtimolini sezilarli darajada kamaytiradi.

Jamoatchilikni jalb etish mexanizmlari. HP Qonunining 29-moddasi mahalla fuqarolar yig'inlari va jamoatchilik tashkilotlarini profilaktika ishlariga jalb etish tartibini belgilaydi. Profilaktika inspektori mahalla qo'mitasi, ayollar kengashi, yosh oilalar kengashi bilan hamkorlikda kriminogen vaziyatlarga e'tibor qaratar, xavfli mojarolar haqida o'z vaqtida xabar oladi. Mahalla instituti orqali ijtimoiy nazorat — bu O'zbekiston sharoitida shaxs hayotiga qarshi jinoyatlarning oldini olishning eng samarali vositalaridan biridir.

Interdepartamental hamkorlik mexanizmlari. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 11-iyundagi 430-son Qarori turli idoralar o'rtasida ma'lumot almashish tartibini belgilaydi. Sog'liqni saqlash vazirligi (ruhiy kasallar ro'yxati), Mehnat vazirligi (ishsizlar ma'lumotlar bazasi), Ta'lim vazirligi (muammoli oilalar bolalari) bilan hamkorlik profilaktika inspektoriga kriminogen shaxslar haqida to'liq tasavvur hosil qilish imkonini beradi.

Contact: 99 826 99 56

Kuzatuv va monitoring mexanizmlari. HP Qonunining 30-moddasi profilaktika hisobiga olingan shaxslar xulq-atvorini monitoring qilish tartibini belgilaydi. Profilaktika inspektori har oyda kamida bir marta hisobdagi shaxs bilan uchrashishi, xulq-atvoridagi o'zgarishlarni qayd etishi va zarur hollarda profilaktika rejasiga o'zgartirishlar kiritishi shart. Monitoring — bu jarayonning uzluksizligi va moslashuvchanligi hisoblanadi.

Shaxs hayotiga qarshi jinoyatlarni oldini olishdagi huquqiy mexanizmlarni amalga oshirishda bir qator qiyinchiliklar mavjud. Birinchi muammo — kriminogen shaxslarni erta aniqlashning murakkabligi. Oilaviy zo'ravonlik hollari ko'pincha yashirin tarzda kechadi va jabrlanuvchilar uyat yoki qo'rquv tufayli murojaat etmaydi. Profilaktika inspektori esa bunday holatlardan mahalla vakillari yoki qo'shnilarning xabar berishi bilan ogoh bo'lishi kerak, ammo bu tizim hali yetarli darajada shakllanmagan. Ikkinchi muammo — psixologik xizmatlar bilan hamkorlikning zaifligi. Ruhiy kasallik yoki emotsional buzilishlar ko'pincha zo'ravonlik va qotillik jinoyatlarining bevosita sababchisi bo'ladi. Ammo profilaktika inspektori va ruhiyat shifokorlari o'rtasidagi ma'lumot almashish mexanizmi hali to'liq yo'lga qo'yilmagan. Uchinchi muammo — inspektorning ortiqcha yuklamasi. Bir inspektor o'rtacha 4–5 mingdan ortiq aholiga mas'ul bo'lib, shaxs hayotiga qarshi jinoyatlar uchun xavfli deb hisoblangan har bir shaxs bilan yetarlicha individual ishlash jismonan qiyin. To'rtinchi muammo — kriminogen oilalar bolalarini himoya qilish tizimining to'liq bo'lmasligi. Zo'ravonlik va janjal muhitida o'sgan bolalar o'zlari ham kelajakda jinoyatchi bo'lib qolish xavfi ostida. Ammo profilaktika inspektori bolani himoya qilish bo'yicha ta'lim vazirligi va vasiylik organlari bilan samarali hamkorlik mexanizmlari hali yaxshi ishlamaydi. Yuqorida keltirilgan muammolarni bartaraf etish va shaxs

Contact: 99 826 99 56

hayotiga qarshi jinoyatlarni oldini olish samaradorligini oshirish maqsadida quyidagi tavsiyalar taklif etiladi. Birinchidan, oilaviy zo'ravonlik va kriminogen xulq-atvorni qayd etuvchi yagona elektron tizimni joriy etish zarur. Ushbu tizim profilaktika inspektoriga, sud, prokuratura, sog'liqni saqlash organlari va ijtimoiy xizmatlar bo'limlariga real vaqt rejimida ma'lumot almashish imkonini beradi. Bu erta ogohlantirishni ta'minlab, xavf tug'ilganda zudlik bilan ta'sir ko'rsatish imkoniyatini yaratadi. Ikkinchidan, har bir tuman va shaharda profilaktika inspektori bilan hamkorlikda ishlovchi krizis markazlari tarmog'ini kengaytirish maqsadga muvofiq. Ushbu markazlarda psixolog, yurist, tibbiy xodim va ijtimoiy ishchi mavjud bo'lib, oilaviy zo'ravonlik jabrlanuvchilariga kompleks yordam ko'rsatiladi. Bu esa profilaktika inspektorining vazifasini yengillashtirib, unga koordinatsiya rolini yuklaydi. Uchinchidan, shaxs hayotiga qarshi jinoyatlar sodir etishi xavfi yuqori bo'lgan shaxslar bilan ishlash uchun profilaktika inspektoriga maxsus o'quv kurslari o'tkazilishi kerak. Kriminogen psixologiya, zo'ravonlik omillarini aniqlash va kriza vaziyatlarida muzokaralar olib borish ko'nikmalari bu yo'nalishda samarali faoliyat uchun zaruriy shartdir. To'rtinchidan, HP Qonuniga shaxs hayotiga qarshi jinoyatlar xavfi yuqori bo'lgan shaxslar bilan ishlash bo'yicha alohida qoida kiritish tavsiya etiladi. Xususan, bunday shaxslar bilan uchrashuv chastotasini oshirish (oyda kamida 2 marta), ularning yaqin atrofida gilari (oila a'zolari, qo'shnilar) bilan ham profilaktik suhbatlar o'tkazish tartibi belgilanishi lozim. Beshinchidan, mahalla profilaktika inspektori va mahalliy jamoatchilik o'rtasida ishonch munosabatlarini mustahkamlash uchun yiliga kamida bir marta jamoatchilik bilan uchrashuv o'tkazish, shaxs hayotiga qarshi jinoyatlarning oldini olish bo'yicha fuqarolarni ma'rifiy jihatdan tayyorlash choralarini ko'rish zarur.

Profilaktika inspektori tomonidan shaxs hayotiga qarshi jinoyatlarni oldini olish O'zbekiston Respublikasining "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni, Mahalla profilaktika inspektorlari to'g'risidagi Nizom, "Oilada zo'ravonlikka qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonun va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar asosida amalga oshiriladi. Ushbu mexanizmlar kriminogen shaxslarni aniqlash va ro'yxatga olish, individual profilaktik suhbatlar, himoya orderlari, psixologik va ijtimoiy yordam, jamoatchilikni jalb etish, interdepartamental hamkorlik va monitoring usullarini o'z ichiga oladi. Biroq amaliyotda kriminogen shaxslarni erta aniqlashdagi qiyinchiliklar, psixologik xizmatlar bilan hamkorlikning zaifligi, inspektorning ortiqcha yuklamasi va bolalar himoyasidagi tizimiy kamchiliklar mavjud. Taklif etilgan takomillashtirish choralari — yagona elektron tizim, krizis markazlari tarmog'ini kengaytirish, maxsus o'quv kurslari, HP Qonuniga yangi qoidalar kiritish va mahalla bilan hamkorlikni mustahkamlash — amalga oshirilsa, profilaktika inspektorining faoliyati yanada samarali va tizimli xarakter kasb etadi. Bu esa O'zbekiston Respublikasida shaxs hayotiga qarshi jinoyatlar sonini kamaytirishga, fuqarolarning hayoti va sog'lig'ini himoya qilishga xizmat qiladi.

REFERENCES:

1. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi (1992-yil 8-dekabrda qabul qilingan, o'zgartirishlar bilan). — <https://lex.uz/acts/35869>
2. O'zbekiston Respublikasining 2017-yil 14-iyundagi "Huquqbuzarliklar profilaktikasi to'g'risida"gi Qonuni. — <https://lex.uz/docs/3260337>
3. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. — <https://lex.uz/acts/111453>
4. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 2-yanvardagi "Oilada zo'ravonlikka qarshi kurashish to'g'risida"gi Qonuni. — <https://lex.uz/docs/4104235>

Contact: 99 826 99 56

5. O'zbekiston Respublikasi Ma'muriy javobgarlik to'g'risidagi kodeksi. —
<https://lex.uz/acts/46956>
6. O'zbekiston Respublikasining 2019-yil 16-apreldagi "Ijtimoiy xizmatlar to'g'risida"gi Qonuni. — <https://lex.uz/docs/4326405>
7. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 10-yanvardagi PQ-4085-sonli "Mahalla profilaktika inspektorlari faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi Qarori. — <https://lex.uz/docs/4147344>
8. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 11-iyundagi 430-son Qarori. — <https://lex.uz/docs/3803900>
9. O'zbekiston Respublikasining "Aholi bandligi to'g'risida"gi Qonuni (2009-yil 1-aprel, 213-II-son). — <https://lex.uz/acts/1427240>
10. Tursunov B.T. Huquqbuzarlik profilaktikasining nazariy asoslari. — Toshkent: TDYUI, 2021.
11. Xoliqov A.A. Shaxs hayotiga qarshi jinoyatlarning profilaktikasi: huquqiy mexanizmlar. // Huquq va jamiyat jurnali. — 2022. — №2.
12. Umarov D.N. Oilaviy zo'ravonlik va shaxs hayotiga qarshi jinoyatlar: kriminologik tahlil. // O'zbekiston Respublikasi Huquqiy tadqiqotlar jurnali. — 2023. — №3.
13. Rahimov S.R. Profilaktika inspektori: vakolat va amaliyot. — Toshkent: IIV Akademiyasi, 2020.
14. Jumayev M.X. Shaxs hayotiga qarshi jinoyatlarni oldini olishning zamonaviy usullari. // Huquq-tartibot: muammolar va yechimlar. — 2024. — №1.

